

Moderne historie i et moderne samfund

Af Søren Mørch

„Danske historikere sidder som høns på en pind, hypnotiserede af Erslevs slangeblik“. Sådan sagde Svend Thorsen (1895 - 1971), der var protokolsekretær i Folketinget og en flittig historiker. En rigtig professionel dansk historiker ville aldrig dengang have vovet at udtrykke sig sådan, men med Svend Thorsen var det anderledes. Han hørte med Roar Skovmands ord i den nekrolog, han skrev over ham, ikke til faghistorikervælvet. Der var noget uvidenskabeligt ved ham: „Det var en begrænsning hos ham, at han ikke brugte andre kilder end de trykte og mundtlige. Man kunne også i hans bøger savne noter, henvisninger og registre“.

Videnskabelig historie byggede nemlig på et udtømmende kildemateriale. Sådan havde det været siden engang i det 19. århundrede, da Historien oplevede sin store tid og gik hen og blev gjort til videnskab. Århundredets største og mest indflydelsesrige europæiske tænkere - Hegel, Comte, Marx og Darwin f.eks. - havde et fælles projekt. De var optaget af, *på hvilke måder* forholdet var mellem den fysiske, synlige verden - Naturen - og de kræfter, der forandrede den - Historien eller Udviklingen. *Det* havde givet faget så meget pr., at det var

blevet modent til at blive gjort til videnskab.

På samme måde som den kristne gud handlede gennem det tidsskema, der blev angivet af Det gamle Testamente, Det nye Testamente og Dommedag, så handlede det 19. århundredes halvgud, Historien, gennem det skema af epoker, der udgjordes af Oldtid, Middelalder, Nyere tid og Nyeste Tid. Historien blev et vigtigt instrument for sekulariseringen, måske, når det kommer til stykket, den vestlige civilisations største intellektuelle bedrift. Det 19. århundredes klassiske historie blev videnskab og opgav den religiøse forankring, som havde været drivkraften for f.eks. Leopold von Ranke i Tyskland og N. F. S. Grundtvig i Danmark.

For Kr. Erslev og hans elever - og hertil hørte vel egentlig alle professionelle danske historikere indtil for ganske nyligt - blev historievidenskabens mening og bestemmelse ikke længere at vise Guds gang gennem tiderne. Den sekulære historievidenskab fik et andet mål. Den skulle være objektiv. Det kunne den blive takket være kildegranskningen. Som objektiv ville den være en nyttig videnskab, der kunne udrydde myter og ligefrem give samfundsdebatten et videnskabeligt fundament. Danske historikere blev objektive og stemte på Det radikale Venstre, og sådan har mange af dem det såmænd endnu.

Det afgørende var, at historievidenskabens resultater var objektive. Det var ganske vist uden videre indlysende, at de ikke kunne blive helt så objektive som naturvidenskabernes

resultater, men det var historikernes pligt at stræbe, så godt de formåede, efter objektivitet. Objektiv eller tilnærmelsesvis objektiv historie kunne man nå til takket være kildegranskningen. Når kilderne var blevet behandlet efter kildekritikkens strenge principper, kunne de sorteres. Historikeren tog de falske eller uægte kilder og lagde dem i en bunke for sig selv. Så tog han de sande og ægte kilder og lagde dem i en bunke for sig selv. Ved kun at tage fra bunken med de ægte kilder kunne han blive temmelig objektiv og drage slutninger til den fortidige virkelighed.

Når resultaterne var ret objektive, kunne de akkumuleres. Ligesom i naturvidenskaberne kunne historikerne bygge på tidligere nogenlunde objektive resultater. Når temmelig objektive resultater blev lagt sammen med andre nogenlunde objektive resultater, ville man kunne rekonstruere den fortidige virkelighed, ja, måske ligefrem rekonstruere fortiden. Man talte lidt henført om forskningsfronten, der så at sige skred fremad, idet historikerne underlagde sig nyt land. (Storm P. kaldte den slags teori for „sammenlignende billeddannelse i ubevogtede øjeblikke“).

Der opstod på måde en tydelig forskel mellem den historiske ekspert og det læge publikum, almindelige mennesker, alle dem, der ikke var historikere. Efterhånden også mellem de forskellige historikere, der var blevet eksperter indenfor hver deres område. En ekspert f.eks. i Danmarks besættelse kunne kun som lægmand udtale sig om, hvad der foregik i forrige århundrede.

Den objektive historieviden-

skab overtog på den måde naturvidenskabernes skavanker, bl. a. den såkaldte Whiteheadeffekt, opkaldt efter den engelske matematiker og filosof A.N. Whitehead, der konstaterede, at forskerne hele tiden så at sige slynges ud i periferien af det område, de har sat sig for at udforske. Overblikket går tabt, og de centrale og væsentlige erkendelsesområder bliver overladt til amatører og charlataner. Det anfægter naturvidenskabens filosofiske værdi, men ikke dens praktiske anvendelighed. Med historie forholder det sig anderledes.

Historikerne forskede og offentliggjorde deres temmelig objektive resultater i fagtidsskrifter og som monografier. Det var historieforskning. Med passende mellemrum – ca. 20 år – blev den indvundne indsigt samlet i brede skildringer for Folket – det var historieskrivning. Den første større historieskrivning var *Danmarks Riges Historie* fra omkring det forrige århundredskifte. Den seneste er Poligylle – *Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie*, der blev afsluttet i 1991.

På det tidspunkt var historievidenskaben i dens klassiske form viklet ind i store teoretiske problemer og havde været det i mange år. Ikke et eneste af dens mantraer lod sig længere meningsfuldt udsynge – hverken objektiviteten, de ægte kilder, slutningerne til den fortidige virkelighed, rekonstruktionen af fortiden eller sondringen mellem historieforskning og historieskrivning.

Ret beset havde den haft disse problemer altid. Se blot, hvordan Kr. Erslev i *Historisk Teknik* kæmper med „Slutning til Virkeligheden“, og hvor

vanskeligt han har det med at forbinde Historieforskning og Historieskrivning. Begge dele, både slutningen til virkeligheden og forbindelsen mellem historieforskningen og historieskrivningen, forblev u håndterbare størrelser – nogle slemt behårede kameler, som historikerne var nødt til at sluge hele og i stedet for tænke på noget andet.

Historiografien og historiefilosofien var blevet videnskabelige specialer. De, der gav sig af med den slags ting, lavede ikke almindelig historie, og rigtige historikere læste ikke eller kun meget lidt historiografi og historieteori. En ekspert i historieteori havde lige så lidt tid eller lyst til at skrive historie som en ekspert i Danmarks besættelse kunne få tid til at interessere sig for historiografi eller historieteori.

Forestillingen om den objektive og kumulative historieforskning anfægtede også *underlaget under* fremstillingerne for Folket. Kunne faghistorikere overhovedet henvende sig som fagfolk til det læsende publikum? Kunne det i det hele taget lade sig gøre at tilvejebringe *videnskabeligt begrundede* historiske synteser, der sigtede mod at skabe overblik over så omfattende sammenhænge, at det kunne interessere ikke-specialister - lægfolk? Povl Bagge, den eneste af de universitetslærere min generation af historikere havde, der i noget omfang gav sig af med teoretiske refleksioner i skrift og tale, betvivlede det. Han indlod sig heller aldrig selv på nogen af den slags forehavender. Men hvis man ikke kan lave *teoretisk begrundede* historiske synteser, kan man så lave teoretisk begrundede historiske analyser

indenfor den klassiske danske tradition? Det kunne man kun, hvis man gjorde sig systematisk teoriblind.

Ateoretisk videnskab er nu engang en løjerlig størrelse, så hvor blev videnskabeligheden af? Den fortonede sig i postuler, autoritet og selvhøjtidelighed. For Tage Kaarsted og Jørgen Hæstrup, der var praktiske folk, lå videnskabeligheden ligesom i Roar Skovmands vurdering af Svend Thorsen så at sige i fodnoterne. Hvis der var fodnoter, var det videnskabeligt. Hvis der var mange fodnoter, var det meget videnskabeligt. Tage Kaarsteds og Jørgen Hæstrups fortjenester – og de var store – bundede i, at de var ærligt optagede af, hvad der skete i gamle dage henholdsvis i Christiansborgpolitikken og under besættelsen. De var hæderlige og flittige, og de gjorde sig stor umage for at skrive dansk, og derfor var de deres samtids fremmeste danske historikere.

Deres historier blev båret af deres engagement og deres flid. De skrev meget, og de skrev godt. Jørgen Hæstrup er vel også den professionelle historiker, der har haft størst indflydelse på den danske videnskabelige historieforsknings dagsorden i anden halvdel af dette århundrede. Der er ingen grund til at trøtte eller til at fornærme nogen ved at nævne de, der hverken skrev meget eller godt. Jeg synes blot, jeg kan nøjes med at konstatere, at den klassiske danske historieforskning havde udtømt sine videnskabelige muligheder efter, skal vi sige 1960'erne. Det var på samme tidspunkt og i takt med, at det nationale landbrugs- og industrisamfund blev afløst af det moderne individualistiske

og globalt orienterede service- og forhandlingssamfund.

En tidssvarende historievidenskab, som jeg synes man lige så godt kan nøjes med at kalde moderne fremfor postmoderne, må se i øjnene, at historien ikke udspringer af kilderne, men af de problemer, historikeren vælger at undersøge. Derfor må den opgive det klassiske kildebegreb og erkende, at tekster og tegn kun bliver til kilder, fordi historikeren bruger dem som begrundelsesmateriale. Kilderne er ikke noget, der befinder sig i arkivpakker eller som kildeudgaver. Kildeudgaverne er tegn eller svar på problemstillinger, som regel ureflekterede problemstillinger, der ofte i højere grad afspejler vanetænkning og fordomme end teoretisk afklaring. Den historiske syntese er mere afhængig af en konsistent teoridannelse end af summen af foreliggende historiske afhandlinger.

Ikke desto mindre lever den klassiske historieopfattelse videre i det danske historikermiljø parallelt med den moderne. Kildeskriftselskabet trives i bedste velgående. Dets formål er at udgive kilder. I gymnasiet opøves eleverne i at læse kilder. Ikke så meget som for 20 år siden, men kilderne er der da - det manglede bare, ikke sandt? Kr. Erslevs *Historisk teknik* blev genoptrykt i 1987, jeg tror til praktisk anvendelse her og der. Forestillingen om den objektive historie lever og har det godt og bor i Danmark. Kr. Erslev er, som Bernard Eric Jensen har gjort opmærksom på, stadig en faderfigur for mange danske historikere. Jeg har ikke så helt sjældent fået det bestemte indtryk, at mange historikere mener, at de kan drage slut-

ninger til den fortidige virkelighed. Tager jeg fejl i det?

Blev det for bastant formuleret? Jeg tror det ikke.

Det er selvfølgelig ikke alle danske historikere, der stadig lever i Erslevs verden. Et af den senere tids mest interessante forskningsprojekter, det som Bernard Eric Jensen, Claus Bryld m.fl. kaldte „Center for humanistisk historieformidling“, peger på en vej udenom. De skriver f.eks.: „En fortolkning af fortiden vil aldrig kunne blive en afbildning af en forgangen virkelighed, men vil altid være et produkt af en mere eller mindre reflekteret erkendelsesproces“. De gør sig desuden umage for ikke at gentage Erslevs sondring mellem historieforskning og historieskrivning, men taler i stedet for om forskningsbaseret, skemalagt og alternativ historieformidling.

Deres nyslåede begreb:

„Forskningsbaseret historieformidling“ behandler de med stor forsigtighed. De benytter det kun om historie, der udtrykkeligt er henvendt til den gemene mand. Det er en skam, for det har, så vidt jeg kan se, store dyder. Den umiddelbart mest iøjnefaldende er, at det kan manøvrere os udenom Erslevs sondring fra 1911 mellem historieforskning og historieskrivning. Denne sondring var den teoretiske kattelerm, som Kr. Erslev forsøgte at benytte til at slippe ud af de problemer, han havde med, hvad hans åndelige barn, den videnskabelige historiegranskning, skulle gøre godt for. Den virkede selvfølgelig ikke, og et par år senere forlod han både historieskrivning, historieforskning og historieunder-

visning og blev administrator. Den mulighed har andre også benyttet sig af. Svend Ellehøj og H. P. Clausen har jeg selv oplevet udføre den samme manøvre, for blot at nævne et par afdøde. Troels Fink har jeg ikke samarbejdet med, så jeg ved ikke, om han kan medtages i buketteren.

At Erslevs sondring ikke duer, er selv for en kort overvejelse ganske indlysende. Hvordan artikulerer normal historieforskning sig, hvis ikke gennem skriftsproget? Hvad andet kan man finde på at kalde det skrift, der kommer ud af historieforskerens anstrengelser, hvis man ikke skal kalde det historieskrivning?

Det er her, udtrykket „Forskningsbaseret historiefremstilling“ kommer ilende til hjælp. Det signalerer en tydelig forbindelse til universitetsundervisningen, der ideelt set også er forskningsbaseret, hvis det ellers kan lykkes at finde bøger på dansk eller engelsk, der ikke er for tykke eller for svære at læse. Udtrykket „Forskningsbaseret historiefremstilling“ har yderligere den dyd, at det er meget bredt. Det kan bruges om alt det, der så at sige emanerer fra professionelle historikere, hvad enten det er på skrift, i tale eller som optræden og fagter i elektroniske medier eller på udstillinger.

Oven i alt dette, der gør begrebet sødt og elskværdigt, rummer det også en væsentlig pointe af meget stor teoretisk rækkevidde. Det stiller skarpt på det afgørende forhold, at humanistisk forskning ikke kan tænkes uden at medreflektere såvel sagen og forskeren som modtageren, læseren,

tilskueren eller hvad man nu skal kalde det menneske, der forholder sig til forskningen. Humanistiske videnskaber er netop humanistiske, fordi de beskæftiger sig med at forstå mennesker og menneskers opfattelse af sig selv og deres livsverden.

Når Clio som sin attribut er udstyret med en bogrulle, så kan det meget vel forstås både som en erindring om, at forskningsbaseret historiefremstilling indtil for ganske nyligt altid og kun blev formidlet gennem skriftsproget, men også som en understregning af, at historieforskning bortset fra meget specielle tilfælde altid må benytte sig af dokumentationsmateriale, der foreligger som skriftsprog eller som lader sig ikklæde skriftsproglig skikkelse. Clio er - selv om det ofte kommer bag på historiestuderende - et læsende fruentimmer. Hendes dyrkere må fortolke tekster eller finde sig en anden profession, det kan selv den mest demokratiske studieordning ikke styre udenom. Men tekster kan ikke fortolkes objektivt. Det har blandt andre Hans-Georg Gadamer (1900 - ?) efter min mening overbevisende fortalt os allerede i 1960.

Det lægger en ødelæggende torpedo under den klassiske danske historieforsknings selvforståelse. Begreber som „objektiv historieforskning“ bliver meningsløse, og lader sig selvfølgelig ikke redde af snakkesalige tilnærmelser i retning af, at man da godt ved, at objektivitet ikke kan opnås, men at man ikke desto mindre dog må stræbe efter det. Det er noget vrøvl, og vrøvl bliver ikke mindre vrøvl, fordi det kommer i små portioner. Som Søren

Kierkegaard siger det: „Den sunde fornuft, den jævne forstand, middelmådheden, siger altid om det halve: Det er dog immer noget“.

Aflivningen af begreberne „objektiv“ og „subjektiv historieforskning“ anfægter selvfølgelig ikke muligheden for at præstere forskningsbaseret historieformidling. Fra sprogvidenskab, den halvgud som har indtaget tronen som dette århundredes mest centrale humanistiske forskningsområde, kan man få interessante indsigter i betingelserne for at drive moderne humanistisk videnskab, så det behøver ikke optage os nu.

Selv om begrebet „forskningsbaseret historieformidling“ bringer historieforskeren i øjenhøjde med den interesserede kollega eller lægmand, så besvarer det ikke spørgsmålet om, hvorfor historieforskning er et offentligt anliggende og giver derfor heller ikke noget svar på, om der er grund til, at den skal blive ved med at være det. Afviklingen af historieundervisningen i Folkeskolen og rygterne om, at faget skal være valgfrit i det fremtidige gymnasium, *hejser* for mig at se nogle fare-signaler, som jeg tror fagets udøvere gør klogt i ikke at overse. Om ikke af andre grunde, så af hensyn til historikeres fremtidige beskæftigelsesmuligheder.

Det er ikke længere muligt at give *een* almen gyldig forklaring på, hvad glæde og gavn *alle* mennesker kan have af historie. De religiøse, nationale og klassemæssige fællesskaber og de platforme, hvorfra den slags i sin tid kunne dirigeres, findes ikke længere. Historikere er lige så umulige at få styr

på som alle andre. En diskussion om, hvad historievitenskaben skal gøre godt for, kan derfor ikke undgå at træde nogen over tærne.

Det fik Lotte Hedeager, Birgitte Possing og Henrik Stevnsborg at føle, da de i 1992 tog diskussionen om den moderne historie op i *Weekendavisen*. Den behandling, de fik, var både skræmmende og beskæmmende. Hele vagtparaden af Tordenskjolds soldater fra Benito Scocozza til Tage Kaarsted kastede sig som een mand over dem med deklamationer og skældsord. Argumenter var det småt med, selv om de da forekom. Tage Kaarsted, der som sagt var en praktisk mand af denne verden, var måske tættest på en forklaring på den almindelige ophidselse ved at påpege (ikke helt med disse ord), at historikerne gjorde klogt i at holde fast i objektiviteten og ikke sætte deres troværdighed over styr. Kunderne vil have objektiv videnskab, og hvis de ikke kan få det, vil de løbe skrigende væk. Videnskab skal ikke være underholdning.

Den tese har været almindelig accepteret i den klassiske danske historievitenskaben. Videnskabelig dansk historie skal ikke være underholdende. Det er ligefrem blevet til, at den af princip skal være kedelig, for at man kan være sikker på, at den er videnskabelig. Er der ikke noget mistænkeligt ved folk, der gør sig umage med den sproglige formulering af det, de skriver eller er omhyggelige med, hvordan de udtrykker sig mundtligt? På universiteterne stiller vi af samme grund meget beskedne krav til de studerendes formelle færdigheder. Vi underviser ikke i, hvordan man kan

gennemføre en effektiv forskningsbaseret historiefremstilling. Vi skulle jo meget nødig blive opfattet som useriøse.

Der er vist ingen vej udenom. Historieforskeren må påtage sig ansvaret for at formidle det, han eller hun frembringer, til andre mennesker på en forsvarlig måde. Jeg tror det, der skal til for, at dette krav kan blive taget alvorligt, er at lade det indgå som en ligeværdig del af vurderingen af den professionelle præstation på linje med teoretisk og metodisk stringens, forskningsmæssig originalitet, og hvad man ellers bedømmer efter. På tilsvarende vis må det indgå i bedømmelsen af de studerendes præstationer.

Det er såmænd ikke hverken særligt nyt eller sensationelt at gøre det. Man har i årevis betragtet antallet af hits i internationale tidsskrifter og simpel optælling af, hvor mange gange et arbejde citeres, som gyldige vurderingskriterier i naturvidenskab og medicin. Tilsvarende accepterede målestokke

findes ikke for humanistiske videnskaber, men kan utvivlsomt udarbejdes for forskningsbaseret formidling af historie, hvis man ønsker at gøre brug af dem.

Værdien af en bog, en artikel, en radio- eller tv-udsendelse eller en udstilling må vel på en eller anden måde hænge sammen med, hvor meget den bliver brugt. Hvis ingen andre end bedømmelsesudvalg omtaler, anmelder eller benytter en artikel eller bog om historie, må man vel sige, det har været ret ligegyldigt, om den nogensinde er blevet offentliggjort. Der burde ikke have været brugt tid og kræfter på den. Derfor synes jeg, at udbredelse, citeringshyppighed og besøgstal er interessante som bedømmelseskriterier for forskningsbaseret historiefremstilling.

Til trøst for dem, der stadig føler slangeblikket brænde sig i nakken, kunne man måske anføre, at det ville være den måde, vi i vore dage kan bære os ad med at „bryde en lanse for historieskrivningens frihed“.